

6-12 ýaş / Sport / Tehnologiýa / Sungat / Jandarlar 2024 ý

Özüň ýasa / Habarlar / Dünýä / oýunlar / Himiýa / Saglyk / Sport / Tehnologiýa / Sungat

Habarlar / Dünýä / oýunlar / Himiýa / Saglyk / Sport / Tehnologiýa / Sungat / Surat

web sahypa: www.zamanturkmenistan.com.tm

Saýt

SAYAWAN. Gündelik durmuşda

Günden; ýagyndan gorumak üçin ulanylýan hojalyk esbaplarynyň biri hem sayawandyr. Sayawanlar palma ýapraklaryndan, tawus ýeleklerinden başlap, şu günki görnüşe gelyänçä uly özgeriş başdan geçiripdir.

Häzirki wagtda tehnologik birikmeleriň girizilmegi esasynda «Bluetooth»-ly hem-de «uçýan» görnüşli sayawanlar hem bar. Eýsem, sayawanyň näçe ýyllyk taryhy barka? Kim, haçan oýlap tapdyka? Geliň, bular barada öwreneliň!

GYZYKLY MAGLUMATLAR:

- ✓ 1959-njy ýylda Gawaidäki myhmanhanalaryň birinde myhmanlara ilkinji gezek bulguryna kiçijik sayawan berkidilen içimlikler hödürlenýär.
- ✓ 1965-nji ýylda Kennet Harz itler we pişikler üçin sayawan oýlap tapýar.
- ✓ 2011-nji ýylda ekologiýa taýdan arassa sayawan ýasalyp, bu «ýaşyl» sayawan ösümlik materiallaryndan, şeýle hem gaýtadan işlenen «Coca-Cola» çüýşelerinden öndürildi.
- ✓ 2016-njy ýylda öýjüklü telefonyň «Bluetooth»-yna birikdirilýän «akyly» sayawan işlenip düzüldi. Bu sayawan eýesine howa maglumatyny habar berýär.
- ✓ 2018-nji ýylda Ýaponiýada «uçýan» sayawan işlenip düzüldi. Bu sayawan utgaşykly hereket edip, eýesini ýagyşdan goraýar.

Saýawan ilkinji gezek, takmynan, 4 müň ýyl mundan ozal Günbatar Aziýanyň taryhy sebiti bolan Mesopotamiýada oýlanyp tapylýar. Şol döwürlerde bu enjam yssy howa şertleri sebäpli Gün şöhlesinden goranmak maksady bilen ulanylýar. «Saýawan» sözi köp dillere dürli görnüşde geçip, «gorag, kölege» manysyny berýär. Saýawan ilki palma ýapraklaryndan, soňra papirus gabyklaryndan hem-de tawus ýeleklereňden ýasalyp başlanýar. Ilkinji saýawanlar gaty agyr bolandygy sebäpli, götermekde köp güýji talap edipdir. Mesopotamiýadyr Müsür sebitlerinde patyşalar üçin ulanylan Günden goraýjy enjam orta asyrlarda Hytaýa hem ýaýraýar. Ýöne Hytaýda bu enjamy bambuk çybyklaryndan ýasap, üstüni ýaprak ýa-da per bilen örtýärler. Soňlugy bilen nebitli kagyrlar bilen üsti örtülen bu enjamyň agramy has ýeňilleşip, ýagyşdan goranmak üçin hem ulanylyp başlanýar. Hytaýda söwdanyň ösmegi bilen saýawanlar Beýik Ýüpek ýoly arkaly Ýaponiýa, Koreýa, Gresiýa, Hindistana, Rime, hatda Demirgazyk Amerika çenli baryp ýetýär.

Saýawan XVII asyrdan Günbatar ýurtlaryň medeniýetinde, esasan hem, Italiýada, Fransiýada we Angliýada uly orun eýeleýär. Ilkibaşda bu enjam

diňe zenanlaryň ýagyşdan goranmagy üçin ulanylyp, aýal-gyzlara degişli esbap hasaplanýar. Inlis erkekleriniň saýawandan peýdalanyp başlamagy bilen ähli kişi üçin deňlik bolýar. Baýlygynyň, at-abraýynyň hem-de medeniýetiň nyşany hasaplanan kölegeli enjamyň bahasy gymmat bolupdyr. Ýewropada jemgyýetiň ýokary gatlagynyň wekilleriniň saýawany ulanylyp, mahabatyny ýetirmegi bilen bu enjam elýetmez harytlaryň birine öwrülýär. Günbatar ýurtlarda bu enjam kitiň süňkünden ýasalyp, üsti agaçdyr galaýy, alýumindir aýna bilen örtülýär. 1830-njy ýylda telekeçi Jeýms Smit «Sons» atly saýawan dükanyňy açýar we bu dükana häzirkä wagtda hem Londonda müşderilerine hyzmat edýär.

1928-nji ýylda Hans Haupt tarapyndan kömelek görnüşli ilkinji saýawan işlenip düzülýär. Üsti neýlon bilen ýapylan bu enjam ýeňil we berk metallar bilen kämilleşdirilýär.

1969-njy ýylda amerikaly Bredford Filips ep-lenýän saýawan üçin patent alýar. Ilkibaşda örän çylşyrymly bolan bu saýawan, soňky ýyllarda has kämilleşdirilipdir. Häzirkä wagtda saýawanyň birnäçe görnüşü, şol sanda gül ýaly açylýan, «akylly» we «uçýan» görnüşleri bar. Şeýle hem çagalar üçin niýetlenen nagysly, dürli şekilli görnüşleri hem bar.

OÝLAP TAPDY?
KIM, HAÇAN

Dünyä täsinlikleri

Ýer ýüzünde ajaýyp ýerler köp bolup, olary söz bilen suratlandyrmak aňsat däl. Bu täsinlikler wulkan hadysalarynyň ýa-da meteoritiň gaçmagy netijesinde emele gelipdir. Käbiri bolsa millionlarça ýyl dowam eden tebigy eroziýanyň netijesinde, çölün jümmüşinde ýa-da deňizlerde peýda bolupdyr. Geliň, dünýäniň iň täsin ýerleri barada gysgaça maglumatlara seredeliň!

Saharanyň gözi: Mawritaniýada ýerleşýän halka görnüşli çykgyt dünýäniň iň owadan geologik täsinlikleriniň biri hasaplanýar. Sahara çölündäki göz şekilli täsin halkany diňe kosmosdan görüp bolýar. Bu halkanyň diametri takmynan 50 km-e barabar. Alymlar bu ýeriň topragyň eroziýasy netijesinde emele gelendigini çaklaýarlar.

Uly gök çukur: Beliz şäherinden 70 km uzaklykda ýerleşýän çukur merjen rifleriniň merkezinde ýerleşýär. Diametri 400 metr bolan tegelek görnüşli çukuryň çuňlugy 124 metre barabardyr. Tegeligiň goýy reňki geografik emele geliş bolup, onuň daş-töwereginiň arasyndaky çuňluk tapawudy bilen baglanyşyklydygy aýdylýar.

Saharanyň gözi

Erebus buz gaýalary

Erebus buz gaýalary:

dünýäniň iň sowuk yklymy bolan Antarktidada buzdan emele gelen täsin gaýalar bar. Boýy 20 metre ýetýän bu gaýalar ýitip barýan wulkanyň bölekleri hasaplanýar. Bu ýerden ýüze çykan lawa akymlyry, Saturnyň, Ýupiteriň we Neptunyň üstündäki şekillere çalyň edýär.

Dünýäniň iň gurak ýeri bolan Antarktidanyň käbir ýerlerinde 2 million ýyl bäri hiç hili ýagyn ýagmandyr.

«**Garagum ýalkymy**»: Garagum sährasynyň jümmüşinde ýerleşýän bu täsinlik dünýäniň syýahat edilmeli ýerleriniň hatarynda hemişe öňdäki orunlarda durýar. Iň özboluşly hem-de gaýtalanmajak tebigy ýadygärlikleriň biri hasaplanýan şeýle nokada Ýer ýüzünde başga hiç ýerde duş gelinmeýär.

Giň sähranyň merkezindäki ägirt uly alaw gijesine alyslardan görünýär. Onuň golaýyna baranynda bolsa, jadylaýjy duýgy gaplap alýar. Alawyň ýylylygy daş-töwerege ýaýraýar. Gijeki täsinligi synlan syýahatçylaryň bu görnüşlere haýran galmagy tötänden däl. Alawyň özboluşly öwüşgini Günüň

ýaşýan pursaty altynsow şapagyň şekili bilen utgaşyp, has täsin gözelligi döredýär. «Garagum ýalkymy» tebigy gaz ýatagy bolup, ol 1970-nji ýyllarda gözleg işleri alnyp barlanda, topragyň opurylmagy netijesinde emele gelipdir. Oýlugaň diametri 69 metre we çuňluga 30 metre barabardyr.

Garagum ýalkymy

Gamyş tüýdük gowagy:

Hytaýyň demirgazyk-günbataryndaky Guýilin şäheriniň merkezinden, takmynan, 6 km uzaklykda ýerleşýän gowak gadymylygy bilen tapawutlanýar. 180 million ýyl ozal emele gelendigi çaklanylýan gowagyň çuňluga 240 metre ýetýär. Şeýle-de bolsa onuň içi o diýen garaňky däl. Sebäbi, Gün şöhesi gowagyň içine depeden göni düşýär. Gowagyň diwarlaryndaky reňkli daşlar şöhläni yza serpikdirip, ýagtylandyrýar hem-de jadylaýjy tebigy gözelligi emele getirýär. Bu ýer 1940-njy ýyla çenli näbelli bolupdyr. Häzirki wagtda Guýilin sebiti iň köp syýahatçynyň baryan merkezleriň birine öwrüldi. Bu gowak «tebigy sungat köşgi» diýlip atlandyrylýar. Reňkli öwüşginleri bilen tapawutlanýan köşgüň içki gurluşy gamyş tüýdüge meňzeş bolansoň, şeýle atlandyrylypdyr.

Gamyş tüýdük gowagy

Daş tokaýy

Daş tokaýy: Madagaskar adasynyň günbataryndaky Melaky sebitinde ýerleşýän täsin «tokaý» millionlarça ýyllyk eroziýalaryň netijesinde kese we dik geologik gurluşlar kökmünde ýüze çykydyr. Bu düzlük inäe uçlary ýaly gaty ýiti we uçly gaýalardan we gowaklardan ybarat. Bu täsin sebit YUNESKO-nyň Bütindünjü medeni mirasynyň sanawyna girizildi. Tokaýyň uzynlygy 666 km-dir. Bu sebit kaýwanat dünýäsine o diýen baý däl.

Akulalar

Dünýäde akulalaryň we skatlaryň (uly wagşy deňiz balygy) müň töweregi görnüşi bar. Her ýyl olaryň täze görnüşleri hem tapylýar.

KIT AKULASY, beýleki akulalaryň köpüsinden tapawutlylykda, esasan plankton bilen iýmitlenýär. Bu jandar örän haýal ýüzüp suwuň ýüzünde durýar. Adatça sagatda 5 km-den pes tizlikde hereket edýär we adamlara howp salmaýar. Ýüzüjiler kit akulasyny elläp, üstüne münüp bilýärler. Kit akulalary ummanlarda tropik giňişlikleriň ýyly suwlarynda duş gelyär.

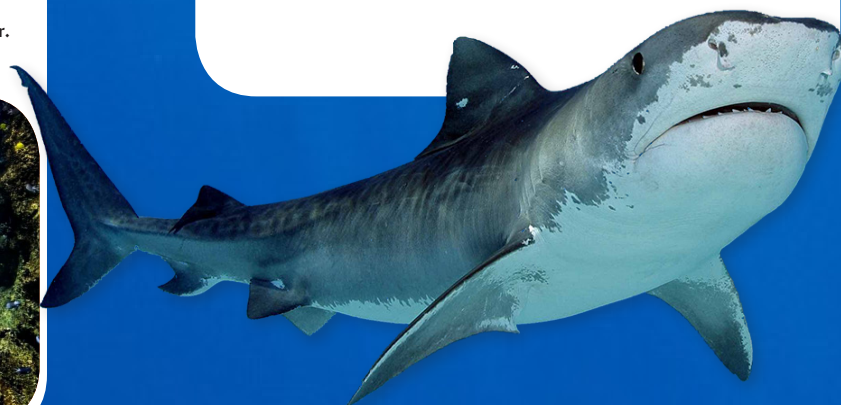

AKULANYŇ NÄÇE GÖRNÜŞI BAR?

Dünýäde akulalaryň 500-den gowrak görnüşi bar. Olar biri-birinden örän tapawutly bolup, eliň içi ýaly kiçijikleri ýa-da adaman birnäçe esse äpetleri hem bar. Akulanyň ummanyň ýüzünde ýa-da ummanyň düýbünde aw edýän görnüşleri bar. Akulalaryň ähli görnüşi hem ýyrtyjy hasaplanýar.

AKULANY AKWARIUMDA SAKLAR BOLARMY?

Öý şertlerinde girdenek akulalary saklap bolýar. Bu balyk ulalanda uzynlygy 25 sm-e ýetýär. Girdenek akulanyň boýy kiçijik hem bolsa ýiti dişi bilen tapawutlanýar. Akulanyň kiçijik görnüşi adama howpsuz hasaplanýar.

BALYKLARYŇ ÖZ DILI BARMY?

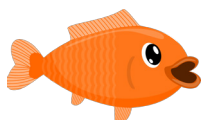
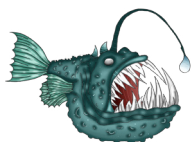
Balyklar pyşyrydaşyp gepleşip bilmeýäler, emma habarlaşmagyň başga ýollaryny ulanýarlar. Suwda ýaşayan bu jandarlar dürli sesler, beden hereketleri we reňk üýtgemeleri arkaly biri-biri bilen aragatnaşyk saklaýar.

Balyklaryň özara düşünişmeginiň iň ýaýran usuly reňk üýtgemegidir. Köplenç balyklar bedeniniň reňkini garaldyp, beýlekilere habar ugradýarlar. Käbir balyklar bolsa, reňkini açyk görnüşe öwürüp ýyrtyjylara duýduryş berýärler.

Balyklar, dürli sebäpli bioluminesensiýa (janly organizm tarapyndan ýagtylygyň öndürilmegi we ýaýramagy) arkaly öz ýagtylygyny öndürmäge ukyply bolup, bu usul bilen çuň deňiz balyklary ýyrtyjylary ýa-da jübütlerini özüne çekýärler. Meselem: udiňşik (angler) balygy maňlaýyndaky «çyrasy» bilen awuny özüne çekýär.

Balyklar bedenindäki zarýadly bölejikler arkaly biri-birine elektrik signalyny ugradyp bilýärler. Meselem ugor balygy elektrik tolkun goýberip aw awlap, ýagysyny gorkuzyp we öz aralarynda «gürrüň edip» bilýärler.

Balyklar ses çykarýarlar, emma, biz olaryň sesini eşidemzok. Ses suwuň içinde çalt ýaýraýar.

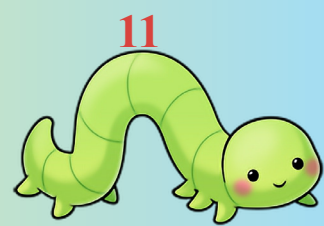
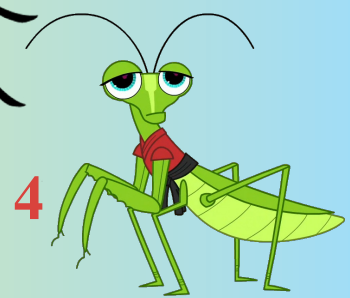
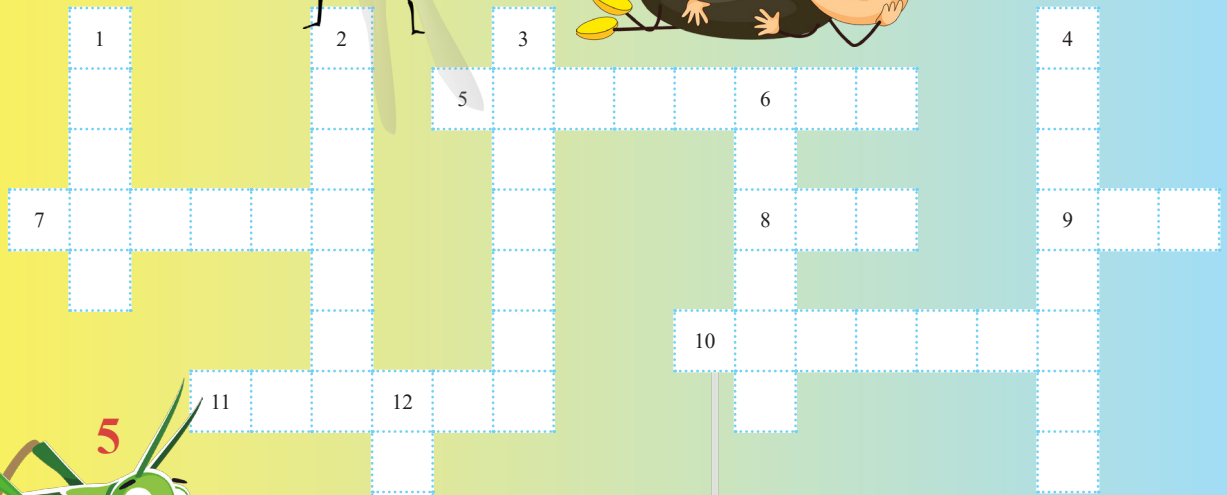
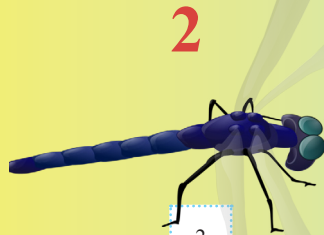

«TANS EDÝÄN» BALYK

Tebigatda dürli sebäplere görä «tans edýän» ýa-da köplük bolup sazlaşykly hereket edýän dürli jandarlar bar. Garasalar we tokaýda ýaşayan totularyň käbir görnüşiniň uçuşy hamana horeografdan tälim alana meňzeýär. Guwlar we düýeguşlar hem dürli owadan «tanslary» ýerine ýetirýärler. Beýle jandarlar diňe guşlar däl, eýsem, suwda ýaşayan käbir jandarlar hem şeýledir. Günorta-gündogar Aziýadaky derýadaky köllerde ýaşayan Siam urşagy atly balyk (uruşgan balyk hem diýilýär) hem täsin «tansy» bilen haýran galdyrýar. Saý suwlarda ýaşayandygy sebäpli bu balyklar akwariumlarda hem saklanýar. Bu balygyň akylyňy haýrana goýýan owadan guýrugy bolýar. Şeýle bolansoň reňkli balygyň bu görnüşi 1850-nji ýyllardan bäri emeli usullarda köpeldilýär. Bu balyklar kähalatlar da guýrugyny has-da pežžerdýär. Alymlar balygyň haýsydyr bir howpdan goranmak ýa-da howp döredip biljek başga bir jandary gorkuzmak üçin guýrugyny çişirýändigini belleýärler. Ululygy bary-yogy 5-6 sm bolan bu balyklar hamana owadan guýrugyny güjeňleýän ýaly haýal-lyk bilen ýüzýärler. Olaryň tans edýän ýaly öwürimli hereketleri adamlaryň ünsüni çekýär.

KROSSWORD

TUKAN ENDEMIK NEOTROPIK GUŞ

Neotropik sebitde ýaşayan täsin jandarlaryň biri hem tukan bolup, ol «capitonidae» (sakgally) guşlar maşgalasyna degişlidir. Bu guşlar açyk reňkli ýeleklerinden başga-da, çünküniň dürli reňkde bolmagy bilen beýleki guşlardan tapawutlanýar. Kyrkdan gowrak görnüşi bolan bu guşlar 5 topara bölünýär. Meksikanyň günortasyndan Argentinanyň demirgazygyna çenli aralykdaky neotropik sebitde ýaşayan endemik guş bolan tukanlaryň käbir görnüşi pes tropiki düzlüklerde, sowuk howaly belentliklerde hem duş gelýär.

Tukanlar jübüt ýa-da kiçiräk topar bolup, adatça tokaýda ýaşayýarlar. Boýy 29 santimetre, çünküniň uzynlygy 15 santimetre ýetýän bu guşlaryň kelte den güýçli aýaklary, gysga hem-de ýogyn boýny bar. Örän gysga aralyga uçup bilýän tukanlaryň kiçijik ganatlary we uýy tegelek gysga guýrugy bolýar. Daşyndan göräýmäge matadan tikilen ýumşak oýnawaja meňzeýän tukanlaryň gara peri bolup, kellesiniň iki gapdalýndan döşüne çenli ak zolagy bar. Gözüniň ýerleşýän ýeri sary menekli, çünküniň uýy we düýbi gara zolakly bolýar. Olar günuzyn bir şahada oturyp, az hereket edýärler, daş-töweregindäki miweleri iýýärler.

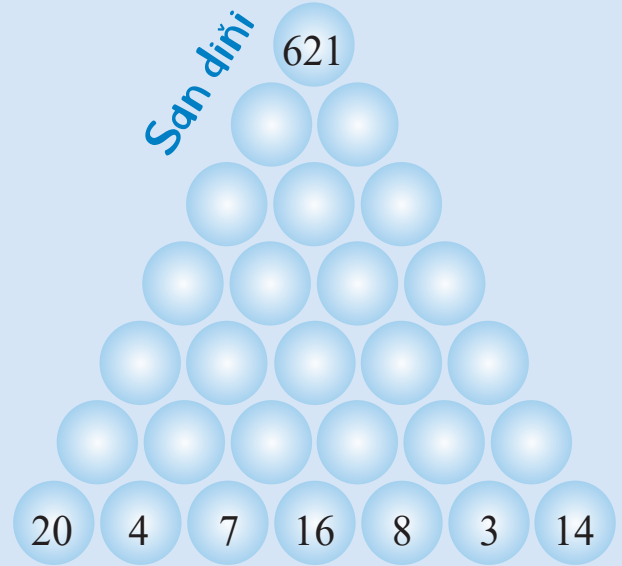
		2		3	
5		6			
2	5		3		
		1		5	4
			1		3
	4		6		

Sudoku

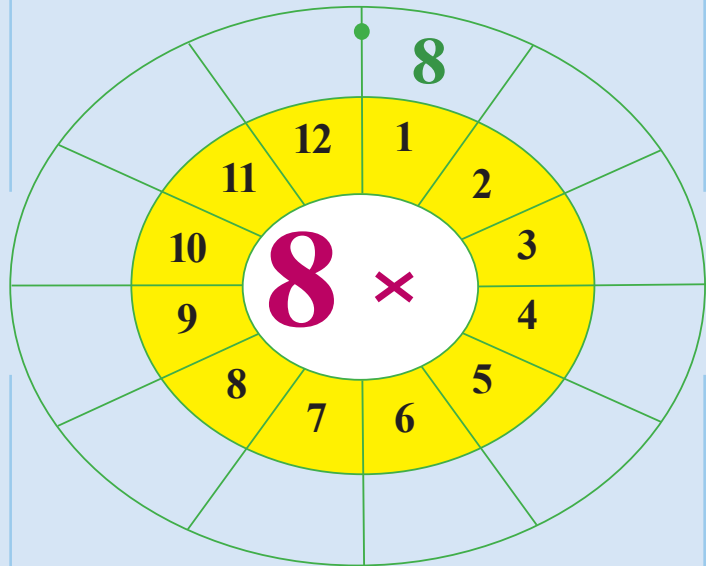
	5			3	
		4	6		
4	2			1	6
3	1			5	4
		3	1		
	4			6	

							6	
		3	5					1
		5		2	1	7	8	
		7			6			
	2		1		8		4	
			3			9		
	5	9	7	1		6		
6					4	1		
	8							

San diňi

Reňkli bölekdäki sanlary
8-e köpeldiň!

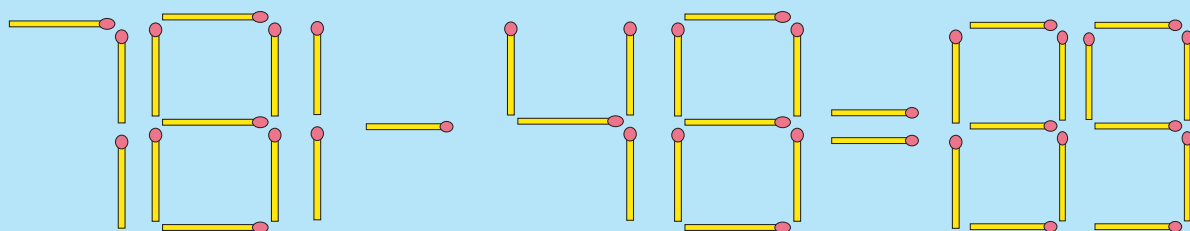
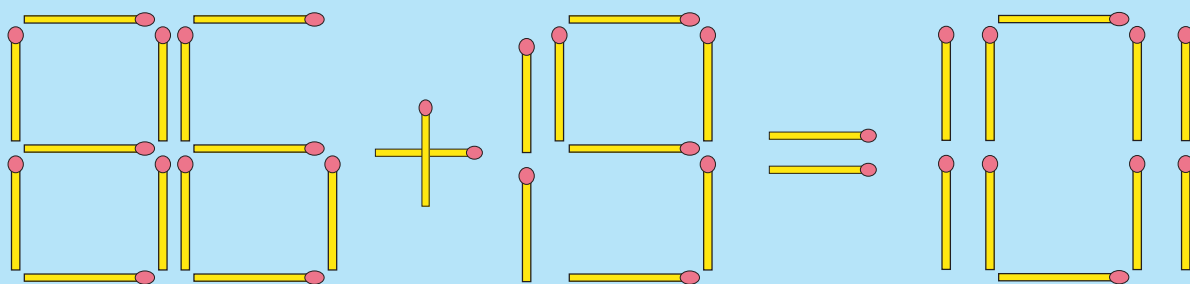
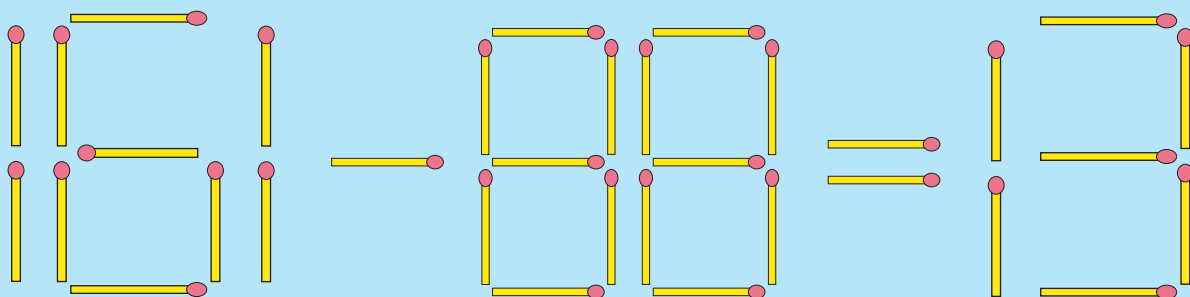
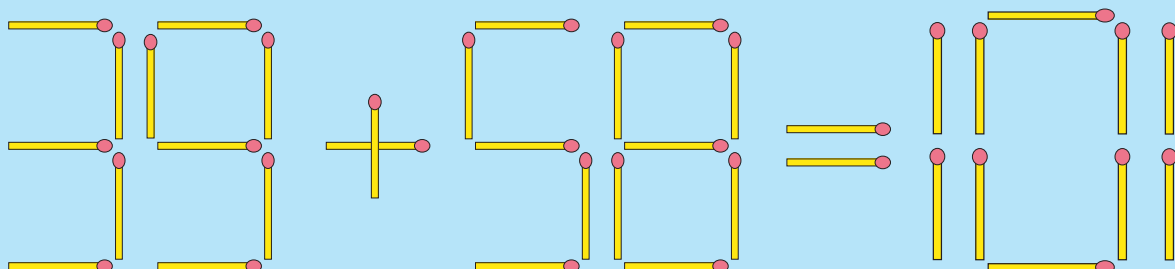

Deňlemäniň dogry bolmagy üçin boş ýere
(x), (+) ýa-da (-) amallaryny goýuň!

3	○	2	○	1	5
7	○	3	○	2	8
2	○	3	○	4	2
6		5		8	3

Oýnuň şerti:

1 çöpüň ýerini üýtgetmeli.

Plastik torbada deşik peýda bolsa, oňa suw guýsaň, dökülýär. Eýsem, torbany ujy ýiti inçe zat bilen deşip, bu zady deşikden aýyrmasaň näme bolar? Geliň, muny barlap görelň!

Ilki bilen plastik torba suw guýýarys. Elimizde ykjam durmagy üçin torbanyň agzyny daňmaly. Soňra ýiti uçly galamy seresaplylyk bilen suwly plastik torbanyň içinden geçirmeli. Suwly torba biräçe galam çümdirilse hem ýukajyk plastika ýyr-

tylman saklanýar.

Düşündiriş: Bu ýagdaý plastik torbanyň polietilenden, ýagny çeýe materialdan ýasalmagy bilen baglanyşyklydyr. Torbany ýiti galam bilen deşenimizde, emele gelen kiçijik deşik çeýe material sebäpli ýapylýar. Şeýlelikde suwuň deşikden syzmagynyň önüni alýar.

Üns beriň! Şeýle tejribeleri geçireniňizde ululardan rugsat alyp, bilelikde etmegi unutmaň!

Gerekli esbaplar:

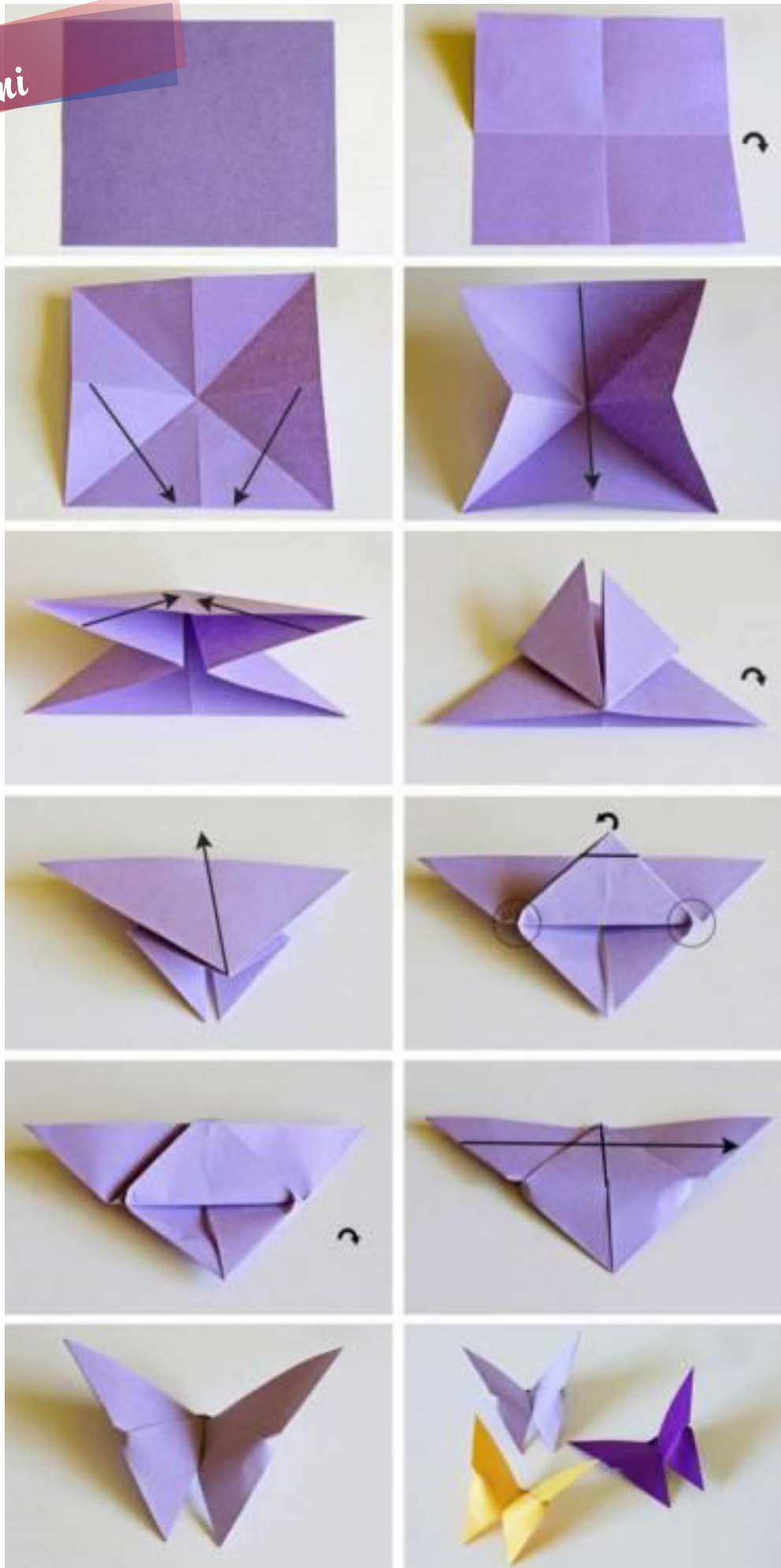
- Plastik torba
- Ýiti uçly galam
- Suw

T o r b a d a k y g a l a m l a r

Origami

**Biziň salgymyz: Aşgabat şäheri, 1908
(Gündogar köçesi), 10-A jaýy.**

Tel/Faks: 28-14-05, 28-14-36

Web: <https://zamanturkmenistan.com.tm>

Elektron poçta:

zamanturkmenistan@sanly.tm;

info.zamanturkmenistan@gmail.com

© Zaman Türkmenistan | Ähli hukuklary goralandyr.

zaman_turkmenistan

PDF

<https://zamanturkmenistan.com.tm>